

GRITIM Policy Brief

Number 11, 2022

Everyday Antigypsyism: Diagnosis and Avenues to fight it

Antigitanismo cotidiano: diagnóstico
y vías para combatirlo

Antigitanisme quotidià: diagnòstic i
vies per a combatre-ho

Zenia Hellgren and Lorenzo Gabrielli

(GRITIM-UPF)

zenia.hellgren@upf.edu

Trilingual brief: English, Castellano, Català

**Universitat
Pompeu Fabra**
Barcelona

Grup de Recerca Interdisciplinari sobre Immigració
Departament de Ciències Polítiques i Socials
Universitat Pompeu Fabra
Carrer Ramon Trias-Fargas, 25-27 08005 Barcelona (Spain)
www.upf.edu/gritim gritim@upf.edu

GRITIM-UPF Policy Briefs disseminate research outcomes that can contribute to policy making and provide a common ground for debates across the institutional boundaries between research, policy making and advocacy.

GRITIM-UPF is an Interdisciplinary Research Group on Immigration at the Department of Political and Social Sciences at Pompeu Fabra University (Barcelona, Catalonia). It is made up of researchers from different disciplines, who are interested in aspects of innovation and management of change processes arising from human mobility and immigration. The group's main objectives are to promote theoretical and applied research related to political and social agendas.

Coordination of the publishing and copy-editing: Dirk Gebhardt

Suggested citation: Hellgren, Z. and Gabrielli, L. (2022) *Everyday antigypsyism: Diagnosis and avenues to fight it*. GRITIM-UPF Policy Brief, no. 11, 2022.

This publication was produced within the research project:

[AGREP \(The Action Program for Effective Reporting of Antigypsyism and Discrimination\)](#)

Disclaimer: The content of this policy paper represents the views of the author only and is his/her sole responsibility. The European Commission does not accept any responsibility for use that may be made of the information it contains.

AGREP >>>
ACTION PROGRAM FOR EFFECTIVE REPORTING
OF ANTIGYPSYISM AND DISCRIMINATION

Funded by the European Union's
Rights, Equality and Citizenship
Programme (2014-2020).
Grant Agreement Number: 881875

FAGIC
Federació d'Associacions Gitanes de Catalunya

Executive Summary

This policy brief is based upon the results of our project AGREP which we implemented in collaboration with FAGIC (The Federation of Roma Associations in Catalonia), with the support of the OND (Barcelona City Council's Office for Non-discrimination) as associate partner. Its main objective was to improve our knowledge about the forms of discrimination that affect Roma people in the Barcelona area, and develop efficient tools in order to facilitate reporting and intensify the fight against antigypsyism. We found that experiences of discrimination seriously affect Roma people's everyday lives and limit both their real and perceived opportunities to take part of society on equal terms with non-Roma citizens. Moreover, we found that these experiences are often normalized also by the Roma, and that there is little trust in measures against it being efficient, which represented a main challenge throughout the project. In this policy brief, we first present the main results of our project, and then suggest a series of policy actions intended to prevent antigypsyism at a broad level through mainstreamed training and awareness-raising, complemented by improved tools and routines for reporting and denunciation.

Keywords

Racism, discrimination, Roma, antigypsyism, everyday racism

Authors' biographical note

Zenia Hellgren is Doctor of Sociology from Stockholm University, senior researcher and currently vice-director of GRITIM-UPF. She was the PI of the AGREP project, and has had leading roles in several European research projects. She also teaches Master and undergraduate courses in political theory and migration/diversity studies at the Department of Political and Social Sciences, Universitat Pompeu Fabra. In her research, she applies an intersectional approach and mainly focuses on the situation of migrants and racialized minorities in terms of inclusion/exclusion, precarious work, discrimination, and opportunities. She has published her work in numerous academic journals and edited volumes; for a full list of publications see <https://www.upf.edu/web/zenia-hellgren>.

Lorenzo Gabrielli, Ph.D. cum laude in Political Science from LAM-Science Po Bordeaux, France, is senior researcher at GRITIM-UPF. He was senior researcher in the AGREP project. He also teaches Master and undergraduate courses at Universitat Pompeu Fabra in qualitative research methodology and migration studies. His research interests cover the topics of migration and bordering, at external level (the external dimension of migration policies in the Mediterranean and Euro-African space), as well as at internal level (racialization and racism, transnationalism, integration). He publishes in academic journals and edited books, and he contributes to the public debates through interventions and interviews in media. For more information: <https://www.upf.edu/web/gritim/entry/-/-/95839/adscriccion/lorenzo-gabrielli>

Everyday Antigypsyism: Diagnosis and Avenues to fight it

Introduction: the AGREP project's goals and methodology

The objective of the research-action project AGREP (The Action Program for Effective Reporting of Antigypsyism and Discrimination), which was implemented between April 2020-March 2022, was to improve our knowledge about the forms of discrimination that affect Roma people in the Barcelona area, and develop efficient tools in order to facilitate reporting and intensify the fight against antigypsyism. The project was justified by the recognition, based on both extensive research and the partners' and associated partner's practical experience and knowledge, that discrimination against people from the Roma communities is widespread in Barcelona (as elsewhere in Spain, and Europe) though seriously underreported. This discrimination hampers the opportunities of Roma people to, for instance, access employment or housing, fulfil educational projects, or even avoid being harassed and insulted in public spaces. With the AGREP project, we aimed to contribute to a discursive focus on antigypsyism as producer of a "Roma disadvantage" and inequalities by further expanding our knowledge of what it is, and what it does.

Furthermore, the AGREP project aimed to strengthen the fight against antigypsyism through the training of Roma anti-discrimination agents in ten neighbourhoods with large Roma communities in the Barcelona area, and the development of an app to facilitate the reporting of discrimination against Roma people. These ten urban districts or neighbourhoods are: Hostafrancs, Zona Franca, Nou Barris, Bon Pastor, Gracia, La Mina, Sant Adrià de Besós, Sant Roc, El Gornal, and Mataró. In each of these neighbourhoods, one male and one female Roma anti-discrimination agent was trained. These agents then organized four workshops among the local Roma inhabitants in each of the neighbourhoods (total 40), consisting of training and awareness-raising on what antigypsyism, what anti-discrimination laws and resources exist, and how to use the app Dikhat! In addition, a workshop on institutional antigypsyism was organized with representatives from the Catalan Police force (Mossos d'Esquadra), the Catalan Public Health Care Agency, The Catalan Department of Education, The Catalan Department of Work, Social Affairs and Families, and the City Council of Sant Adrià de Besós. The intention was to promote increased awareness at these institutions about the risk to reproduce discriminatory attitudes and practices.

The data that this Policy paper is based on were collected through the following activities:

- 60 in-depth interviews with Roma women (30) and men (30)
- 14 focus group sessions (including training of Roma and institutional agents)
- 40 workshops/awareness raising sessions with Roma inhabitants in the ten neighbourhoods
- 52 reports collected through the app Dikhat! for reporting of antigypsyism

Definition of Antigypsyism in the AGREP project

We define “antigypsyism” as the specific forms of racism and discrimination, with historical roots, that affect Roma people because of the fact that they are identified as Roma (Cortés and End, 2019). This antigypsyism appears to consist of a mixture of racism and aporophobia (fear or rejection of the poor; see Cortina, 2017), and to constitute both a cause and a consequence of the situations of social marginalization and urban segregation that many Roma already live in, and that further reinforce negative attitudes against them (Hellgren and Gabrielli, 2021a and 2021b; Cortés and End, 2019; Agüero Fernández, 2020). The majority society’s deeply rooted antigypsyism has over time become so deeply interiorized among the Roma people, transmitted from one generation to another, that it risks to be normalized and not acknowledged as discrimination, neither by those exposed to it nor by the ethnic majority society. This reality underlies the low levels of reporting and denunciation among the Roma, and often translates into mistrust towards public institutions and police officers. Previous experiences of discrimination and humiliation reduces Roma people’s trust in “the system” and willingness to for instance report an incident to the police. This is the understanding of antigypsyism that the AGREP project was based upon, and that was constantly confirmed throughout its duration.

A central part of the AGREP project has been to use Roma men and women’s everyday experiences of antigypsyism in order to develop our conceptual understanding of what antigypsyism fundamentally is about, what effects it generates for the people affected by it as well as for society as a whole, and how it may be different from other forms of racism and discrimination. In this context, it is important to mention that we have not focused on hate crimes or violence against Roma people, since such extreme expressions of antigypsyism are rare. Among the 60 Roma project participants that we followed throughout the project, only one person had experienced violence when a neighbor attacked his children physically at the playground. This led to a police report and trial (in which this person again experienced humiliation and antigypsyism, as the police and lawyers involved offered protection to the aggressor and warned about “risk of retaliation” by “gypsies”). The aggression was however not labelled as hate crime, since it was not proved that it was racially motivated. Also, antigypsyism is not yet a formally recognized, protected category and thus not legally classified as hate crimes in Spain.

Beyond the rare, explicit episodes of hate crimes and violence, there is hate speech (particularly online) that nearly all participants have been exposed to and whose full extent is impossible to grasp. Hate speech on social media and elsewhere adds to the Roma participants’ experiences of an everyday antigypsyism that impact their lives day after day,

year after year, all along their life in a wide range of situations. In the next section, we will use the transcripts from our interviews, from the data reports received through the app Dikhat!, and from the workshops and focus group sessions, in order to further illustrate the expressions of everyday antigypsyism and the limitations (and potential) of reporting and denunciations as effective tools in the struggle against discrimination and exclusion of Roma people.

Results: Experiences and Consequences of Everyday Antigypsyism

The qualitative data analysis that we conducted shows that experiences of antigypsyism are central in the lives of our respondents, strongly affecting their relationship with the non-Roma, mainstream society and ultimately their access to equal treatment as citizens in relation to work, education, public spaces, consumption, etc. 57 out of 60 interviewees expressed that they experienced racism and discrimination in their everyday lives, most of them on a frequent, even daily, basis, while the other 3 experienced it occasionally (mostly when leaving their own neighbourhoods, where they are known). This picture was confirmed throughout the focus group sessions and workshops, and through the app data reports.

In terms of consequences, the experiences of being looked down upon, insulted and questioned create boundaries with serious effects not only for belonging and self-esteem, but also for their life quality and actual opportunities. The project participants' testimonies of self-experienced discrimination related to them being identified as Roma, "gypsies," cover a wide range of everyday situations, though some are more common than others. As one of our respondents puts it: "They always tell me 'oh, but you don't look gypsy' as if it were a compliment, without understanding that it is actually an insult" (*Roma woman, interview ID D2*). Being identified as a "gypsy" translates into a variety of assumptions and reactions among the non-Roma, that our respondents define largely in terms of fear (Roma are expected to be dangerous and vengeful); disgust (Roma are expected to be dirty and untidy); suspiciousness (Roma are expected to be unreliable, thieves and cheaters), or a mix of paternalism and contempt (Roma are expected to be welfare dependent, lack ambitions and work ethos, to be illiterate, and unable to educate their children). These prejudices and negative expectations on the Roma to a large extent define the everyday experiences of Roma people, ultimately affecting their whole lives to a considerable degree: being forced to deal with antigypsyism, often on a daily basis, is an inevitable component of everyday life for the vast majority of our respondents. In sum, the many and strongly negative prejudices about Roma people clearly pose tangible boundaries that hinder or limit their social inclusion. This destructive pattern is intensified by the fact that very few people of Roma origin reach influential positions in society or are present and visible as for instance school teachers or police officers.

According to our Roma project participants, antigypsyism typically occurred in different contexts: 1) supermarkets, shops and shopping malls; 2) restaurants and leisure; 3) public space (streets, squares, parks); 4) the neighbourhoods; 5) workplace/access to employment; 6) school; 7) relations with police. The following quotes are illustrative of these experiences:

"I went to a shopping center with my granddaughter, and the security guard was behind us all the time. And do you know how I took it? As we are already very used to it, I took it as... my

granddaughter asked me “why is that man following us all the time” and I told her, “to protect ourselves, look how safe we are, nobody is going to rob us now”. Because I don't want to instill in her that they persecute us for this reason” *Roma woman, ID E6*

“At school, I remember that we were reading a story when I was a girl and the gypsy was a sorceress... and the children who were not gypsies would say, “oh, the sorceress, the bad one, the gypsy” and that was what the only thing they said about gypsies at school” *Roma woman, ID C3*

“In a job I had we were three gypsies, and we had never had any problems but they never invited us to the parties and meetings that they did, and it was a school. I even told the director, “if you don't invite us, we will never be like you because you don't let us” *Roma man, ID A4*

“My mother-in-law didn't like me because I was a gypsy. When I got pregnant, she said in front of all the friends and family, that “so we are going to have a thief grandson”... and then she started asking for second-hand clothes everywhere, while for her other future granddaughter she bought everything new in El Corte Inglés” *Roma woman, ID C5*

“When looking for work... I came from the [unemployment agency] to apply for vacancies, but when they saw me with this gypsy face they said “excuse me, are you gypsy?” And I, “yes”. “Oh, sorry but there is no vacancy” *Roma woman, ID H6*

“Only the other day, when I came back from work at night, I was riding a scooter. And the Mossos stopped me in the street and wanted to see the papers of the scooter, or else they would take my scooter! They took it for granted that he had stolen it and in the end, luckily, I had the electronic invoice still on my mobile phone...” *Roma man, ID C1*

There are also several examples of Roma men and women who did react to discrimination by calling the police:

“I did report being discriminated against at the supermarket, I was followed and they obliged only me to show my bag. I called the police and told them what happened. And the police came, and they defended the supermarket staff. They told me ‘but if you don't like how you're treated here, why don't you go to another supermarket?’” *Roma woman, ID C4*

“We have gone to the police [to report discrimination] and they laughed at us. They had this attitude like ‘are you on drugs or what, really, are you serious?’ They just looked at us like... they could not understand what we were doing there.” *Roma woman, ID C2*

All in all, these experiences contribute to understand why Roma people may be reluctant to reporting discrimination, and expect to be mocked or feel that the police rather take sides with the perpetrator in case they do so.

Note on the gender dimension and the “gitano stigma”

Analyzing the transcripts from the interviews and focus group sessions from a gender perspective leads us to the conclusion that, besides the gendered differences regarding where discrimination occurs (female respondents dominate among those who experience discrimination most often in supermarkets, while male respondents tend to be stopped by the police more often), the overall, predominant perception among male and female respondents alike is that it is the prejudice about their ethnicity that causes their stigmatization, affecting Roma men and women similarly. For instance, we found that though the prejudices towards female and male Roma students, respectively, may vary by gender, the effects appear to be the same in terms of less motivation to study and in the worst case, school abandonment.

The consequences at the personal level of the experiences of racism and discrimination based on being Roma, which are repeated from the early childhood, that our respondents refer to are many at different levels, though the bottom line is the sentiment of always being unwanted, unwelcome, last in line, a second-class citizen. This translates into low self-esteem and the expectation of being discriminated against, which according to many of the respondents is typical among Roma people, who pass this interiorized expectation of being mistreated on across the generations and tend to normalize it. This normalization of antigypsyism, which is closely related to a widespread scepticism and sense that “things will never change” that we found among the respondents, was considered as particularly relevant, and alarming, given this project’s focus on reporting as a tool against discrimination. What all the forms of “everyday” discriminatory experiences have in common, moreover, is that they hardly could be framed as “hate crimes,” and though they may indeed violate non-discrimination laws, there is generally a lack of available tools and resources in order to take action against them.

Based on our findings, we identified the following main priorities in order to fight more effectively against antigypsyism:

- To break the normalization of experiences of discrimination – AGREP aimed to promote awareness among both Roma and non-Roma that antigypsyism is always unacceptable.
- The limitations of legal reporting – there is little confidence in its usefulness, little knowledge, few practical tools, and plenty of bad experiences when reporting. This shows both that routines for reporting and denunciation need to become improved and easier to access for all, and that it is necessary to work broader to prevent and address discriminatory attitudes and behaviours.
- To develop the potential of “social denunciation” through social networks as well as mainstream media.
- To promote alternative narratives – here, particularly the education system and mainstream media are considered central.

These priorities, in turn, have been important for the formulation of a series of policy recommendations for how to combat antigypsyism more efficiently has been based on the AGREP project's findings. These policy recommendations will conclude our policy paper.

Policy recommendations intended to fight everyday antigypsyism in Catalonia/Spain

1. MAKE REPORTING OF DISCRIMINATION MORE ACCESSIBLE.

Reporting of discrimination must be made more accessible. In Barcelona, there is the OND, but inhabitants of other municipalities cannot report there unless the discrimination took place in Barcelona. Some municipalities may be supportive of such actions and facilitate, for instance, legal or psychological support for victims of discriminations, while others may not be. This generates a high degree of arbitrariness regarding who can report and what support is available. In addition, specific actions appear necessary in order to account for the fact that the police (and other security staff) is among those actors that the Roma project participants experience most discrimination by. Yet, if the victims of discrimination want to take legal actions (and they cannot go to the OND, as is the case for some of the target neighbourhoods), they need to report this to the police. These routines appear to need revision in order to guarantee the rights of all citizens to enjoy fair and egalitarian treatment.

2. MAINSTREAM ANTIRACISM AND ANTIDISCRIMINATION IN TRAINING PROGRAMS FOR TEACHERS, POLICE OFFICERS, HEALTH CARE STAFF AND OTHER PUBLIC EMPLOYEES.

Reporting of discrimination and antigypsyism is necessary but insufficient. It needs to be complemented by broad awareness-raising and training actions that address the public institutions, in particular the education system, and the police. At present, there is a lack of implementation of antiracism in the training programs for future school teachers and police officers, for instance (despite the explicitly intercultural policy focus in Catalonia, that resonates for instance in the general school curricula). The fact that discrimination in most cases is more or less indirect and hardly constitutes a criminal offense that could be reported, adds to the challenge and simultaneously adds support to the conclusion that broad, education-focused actions are a necessary complement to formal reporting of antigypsyism.

Antigitanismo cotidiano: diagnóstico y vías para combatirlo

Introducción: objetivos y metodología del proyecto AGREP

El proyecto de investigación-acción AGREP (Programa de Acción para la Denuncia Efectiva del Antigitanismo y la Discriminación), que se desarrolló entre abril de 2020 y marzo de 2022, tenía como objetivo mejorar el conocimiento sobre las formas de discriminación que afectan a las personas gitanas¹ en el área de Barcelona, y desarrollar herramientas eficaces para facilitar la denuncia e intensificar la lucha contra el antigitanismo. El proyecto se justificó por el reconocimiento, basado tanto en una extensa investigación como en la experiencia práctica y el conocimiento de los partners, de que la discriminación contra las personas de las comunidades gitanas está muy extendida en Barcelona (como en otras partes de España y Europa), aunque hay altos niveles de infradenuncia. Esta discriminación dificulta las oportunidades de las personas gitanas para, por ejemplo, acceder a empleo o vivienda, cumplir proyectos educativos o incluso evitar ser acosadas e insultadas en espacios públicos. Con el proyecto AGREP, nuestro objetivo era contribuir a un enfoque discursivo sobre el antigitanismo como productor de una "desventaja gitana" y de desigualdades, ampliando aún más nuestro conocimiento de lo que es y lo que genera.

Además, el proyecto AGREP pretendía reforzar la lucha contra el antigitanismo a través de la formación de agentes de antidiscriminación gitanos en diez barrios del área de Barcelona con una presencia importante de la comunidad gitana, y el desarrollo de una app para facilitar la denuncia de discriminación contra personas gitanas. Estos diez distritos o barrios urbanos son: Hostafrancs, Zona Franca, Nou Barris, Bon Pastor, Gracia, La Mina, Sant Adrià de Besós, Sant Roc, El Gornal y la ciudad de Mataró. En cada uno de estos lugares, se capacitaron a dos agentes gitanos de antidiscriminación, un hombre y una mujer. A continuación, estos agentes organizaron cuatro talleres entre los habitantes gitanos de cada uno de los lugares (un total de 40), centrados en la formación y sensibilización sobre qué es el antigitanismo, qué leyes y recursos existen contra la discriminación, y cómo utilizar la app Dikhat!. Además, se organizó un taller sobre antigitanismo institucional con representantes de los Mossos d'Esquadra, la Agencia Catalana de Salud Pública, el Departamento de Educación de Cataluña, el Departamento de Trabajo, Asuntos Sociales y Familias de Cataluña y el Ayuntamiento de Sant Adrià de Besós. La intención era promover una mayor conciencia en estas instituciones sobre el riesgo de reproducir actitudes y prácticas discriminatorias.

¹ Hemos decidido usar este término para las comunidades romaníes, pese a su uso a menudo estigmatizando y despectivo por parte de personas no romaníes, ya que es el término preferido por la mayoría de las personas gitanas en el proyecto, y en general, en el contexto español y catalán, sigue siendo el término más establecido.

Los datos en los que se basa este documento se generaron a través de las siguientes actividades:

- 60 entrevistas en profundidad a mujeres (30) y hombres (30) que se autodefinen como gitanos/as
- 14 sesiones de grupos de discusión (incluida la formación de agentes gitanos/as y institucionales)
- 40 talleres/sesiones de sensibilización con habitantes gitanos/as en los diez barrios
- 52 informes de quejas de antigitanismo recopilados a través de la aplicación Dikhat!

Definición de antigitanismo en el proyecto AGREP

Definimos como “antigitanismo” las formas específicas de racismo y discriminación, con raíces históricas, que afectan a las personas gitanas por el hecho de ser identificadas como gitanas (Cortés y End, 2019). Este antigitanismo parece consistir en una mezcla de racismo y aporofobia (miedo o rechazo a los pobres; véase Cortina, 2017), y constituir tanto la causa como la consecuencia de las situaciones de marginación social y segregación urbana en las que ya viven muchas personas gitanas, y que refuerzan aún más las actitudes negativas hacia ellas (Hellgren y Gabrielli, 2021a y 2021b; Cortés y End, 2019; Agüero Fernández, 2020). El antigitanismo profundamente arraigado en la sociedad mayoritaria se ha interiorizado con el tiempo de manera profunda entre el pueblo gitano, transmitido de una generación a otra. Por esto, corre el riesgo de ser normalizado y no reconocido como discriminación, ni por parte de las personas expuestas a ello, ni por parte de la sociedad. Esta realidad subyace a los bajos niveles de denuncia entre el pueblo gitano y, a menudo, se traduce en desconfianza hacia las instituciones públicas y los agentes de policía. Las experiencias previas de discriminación y humillación reducen la confianza de los gitanos hacia “el sistema” y su disposición, por ejemplo, a denunciar un incidente a la policía. Esta es la idea del antigitanismo en la cual se basó el proyecto AGREP, y que se confirmó constantemente a lo largo de su duración.

Una parte central del proyecto AGREP ha consistido en analizar las experiencias cotidianas de antigitanismo de hombres y mujeres gitanas para desarrollar nuestra comprensión conceptual de lo que es el antigitanismo, qué efectos genera para las personas afectadas por él, así como para la sociedad en su conjunto, y cómo puede ser diferente de otras formas de racismo y discriminación. En este contexto, es importante mencionar que no nos hemos centrado en los delitos de odio o los actos de violencia contra las personas gitanas, ya que tales expresiones extremas de antigitanismo son comparablemente raras. Entre los 60 participantes del proyecto, solo una persona había experimentado violencia cuando un vecino agredió físicamente a sus hijos en el patio de recreo. Esto dio lugar a un informe policial y un juicio (en el que esta persona volvió a experimentar vejaciones y antigitanismo, ya que los policías y abogados implicados ofrecieron protección al agresor y advirtieron sobre “riesgo de represalias” por parte de los “gitanos”). Sin embargo, la agresión no fue catalogada como un crimen de odio, ya que no se demostró que tuviera motivos raciales. Además, el antigitanismo aún no es una categoría protegida formalmente reconocida y, por lo tanto, no está legalmente clasificada como delito de odio en España.

Más allá de los raros y explícitos episodios de delitos de odio y de violencia, existe un discurso de odio (particularmente en internet) al que casi todos los participantes han

estado expuestos y cuyo alcance total es imposible de estimar. El discurso de odio en las redes sociales y en otros lugares se suma a las experiencias de los participantes gitanos de un antigitanismo cotidiano que impacta sus vidas día tras día, año tras año, a lo largo de su trayectoria vital en un amplio abanico de situaciones. En la siguiente sección, utilizaremos las transcripciones de nuestras entrevistas, de los informes de datos recibidos a través de la aplicación Dikhat! y de los talleres y sesiones de grupos de discusión, para ilustrar aún más las expresiones del antigitanismo cotidiano y las limitaciones (y el potencial) de las quejas y las denuncias como herramientas eficaces en la lucha contra la discriminación y la exclusión del pueblo gitano.

Resultados: experiencias y consecuencias del antigitanismo cotidiano

El análisis de datos cualitativos que llevamos a cabo muestra que las experiencias de antigitanismo son centrales en la vida de nuestros entrevistados, afectando fuertemente su relación con la sociedad mayoritaria no gitana y, en última instancia, su acceso a la igualdad de trato como ciudadanos en relación con el trabajo, la educación, y la vida en los espacios públicos, entre otros. 57 de los 60 entrevistados expresaron que experimentan el racismo y la discriminación en su vida cotidiana, la mayoría de ellos de forma frecuente, incluso diaria, mientras que los otros tres lo experimentan ocasionalmente (sobre todo al salir de sus propios barrios, donde son conocidos). Esta imagen se confirmó a lo largo de las sesiones de grupos de discusión y de los talleres, así como a través de los informes de datos recogidos a través de la App.

En cuanto a las consecuencias, la experiencia de ser menospreciado, insultado y cuestionado crea limitaciones con graves efectos no solo para el sentimiento de pertenencia y la autoestima, sino también para la calidad de vida y las oportunidades reales. Los testimonios de los participantes sobre la discriminación que experimentaron en relación con su identificación como personas gitanas, cubren una amplia gama de situaciones cotidianas, aunque algunas son más comunes que otras. Como explica una de nuestras entrevistadas: "Siempre me dicen 'ay, pero no pareces gitana' como si fuera un piropo, sin entender que en realidad es un insulto" (mujer gitana, entrevista ID D2). Ser identificado como "gitano" se traduce en una variedad de suposiciones y reacciones entre los no-gitanos, que nuestros encuestados definen en gran medida en términos de miedo (se espera que los gitanos sean peligrosos y vengativos); disgusto (se espera que los gitanos sean sucios y desordenados); desconfianza (se espera que los gitanos sean de poca confianza, ladrones y tramposos), o una mezcla de paternalismo y desprecio (se supone que los gitanos dependen de las ayudas sociales, que carezcan de ambiciones y de ética laboral, que sean analfabetos e incapaces de educar a sus hijos). Estos prejuicios y expectativas negativas sobre las personas gitanas definen en gran medida sus experiencias cotidianas y, en última instancia, afectan en un grado considerable toda su vida: verse obligados a lidiar con el antigitanismo, a menudo a diariamente, es un componente inevitable de la vida cotidiana para la gran mayoría de nuestros encuestados. En suma, los numerosos y muy negativos prejuicios sobre las personas gitanas plantean claramente barreras tangibles que dificultan o limitan su inclusión social. Este patrón destructivo se ve intensificado por el hecho de que muy pocas personas de origen gitano alcanzan posiciones influyentes en la sociedad o están presentes y visibles como, por ejemplo, entre los maestros y profesores de escuela, o en la policía.

De acuerdo con las experiencias de los participantes de nuestro proyecto, el antigitanismo

típicamente ocurre en diferentes contextos: 1) supermercados, tiendas y centros comerciales; 2) restauración y ocio; 3) espacio público (calles, plazas, parques); 4) barrios; 5) lugares de trabajo y en el acceso al empleo; 6) escuelas; 7) relaciones con la policía. Las siguientes citas son ilustrativas de estas experiencias:

“Fui a un centro comercial con mi nieta y el guardia de seguridad estaba detrás de nosotros todo el tiempo. ¿Y sabes cómo lo tomé? Como ya estamos muy acostumbrados, lo tomé como... mi nieta me preguntó ‘por qué ese señor nos sigue todo el tiempo’ y le dije ‘para protegernos, mira qué seguros estamos, nadie va para robarnos ahora’. Porque no le quiero inculcar que por eso nos persiguen.” *Mujer gitana, ID E6*

“En la escuela, recuerdo que estábamos leyendo un cuento cuando yo era niña y la gitana era una hechicera... y los niños que no eran gitanos decían, ‘ay, la hechicera, la mala, la gitana’ y eso era qué es lo único que decían de los gitanos en la escuela.” *Mujer gitana, ID C3*

“En un trabajo que yo tenía éramos tres gitanos, y nunca habíamos tenido ningún problema pero nunca nos invitaban a las fiestas y reuniones que hacían, y era un colegio. Incluso le dije al director: ‘si no nos invitas, nunca seremos como tú porque no nos dejas’” *Hombre gitano, ID A4*

“Mi suegra no me quería por ser gitana. Cuando me quedé embarazada, dijo delante de todos los amigos y familiares, que ‘entonces vamos a tener un nieto ladrón’... y luego empezó a pedir ropa de segunda mano por todos lados, mientras que para su otra futura nieta le compraba de todo nuevo en El Corte Inglés”. *Mujer gitana, ID C5*

“A la hora de buscar trabajo... Yo vine de la [agencia de desempleo] para aplicar a las vacantes, pero cuando me vieron con esta cara de gitana me dijeron ‘disculpa, ¿tú eres gitana?’ Y yo, ‘sí’. ‘Oh, lo siento, pero no hay vacantes’. *Mujer gitana, ID H6*

“Solo el otro día, cuando volví del trabajo por la noche, iba en patinete eléctrico. Y los Mossos me pararon en la calle y querían ver los papeles del patinete, ¡o me lo quitaban! Dieron por hecho que me lo había robado y al final, por suerte, yo tenía la factura electrónica todavía en el móvil...” *Hombre gitano, ID C1*

También hay varios ejemplos de hombres y mujeres gitanas que reaccionaron ante la discriminación llamando a la policía:

“Sí denuncié que me discriminaron en el supermercado, me siguieron y solo me obligaron a mí a mostrar mi bolso. Llamé a la policía y les dije lo que pasó. Y vino la policía, y defendieron al personal del supermercado. Me dijeron ‘pero si no te gusta cómo te tratan aquí, ¿por qué no te vas a otro supermercado?’” *Mujer gitana, ID C4*

“Hemos ido a la policía [a denunciar discriminación] y se rieron de nosotros. Tenían esta actitud como ‘¿estás fumado o qué, realmente, hablas en serio?’ No podían entender lo que estábamos haciendo allí”. *Mujer gitana, ID C2*

Estas experiencias contribuyen a comprender por qué las personas gitanas pueden ser reacias a denunciar la discriminación y esperan que se burlen de ellas, o sienten que la policía prefiere ponerse del lado del perpetrador, en caso de que denuncien.

Nota sobre la dimensión de género y el “estigma gitano”

El análisis desde una perspectiva de género de las entrevistas y de las sesiones de grupos de discusión nos lleva a la conclusión de que, además de las diferencias de género con respecto a dónde ocurre la discriminación (las mujeres encuestadas dominan entre quienes experimentan discriminación con mayor frecuencia en los supermercados, mientras que los hombres encuestados tienden a ser parados por la policía más a menudo), la percepción general y predominante entre los encuestados masculinos y femeninos es que el prejuicio sobre su origen étnico es lo que causa su estigmatización, afectando a hombres y mujeres romaníes de manera similar. Por ejemplo, encontramos que aunque el carácter de los prejuicios hacia los estudiantes gitanos, mujeres y hombres, respectivamente, pueden variar según el género, los efectos parecen ser similares en términos de menor motivación para estudiar y, en el peor de los casos, abandono escolar.

Las consecuencias a nivel personal de las experiencias de racismo y discriminación por el hecho de ser gitano, que se repiten desde la primera infancia, a las que se refieren nuestros encuestados, son muchas y a diferentes niveles, aunque lo básico es el sentimiento de ser siempre no querido, no bienvenido, el último de la fila, un ciudadano de segunda clase. Esto se traduce en una baja autoestima y en la expectativa de ser discriminados, lo que según muchos de los entrevistados es típico entre las personas gitanas. Esta expectativa interiorizada de ser maltratados se transmite de generación en generación y tiende a ser normalizarla. Esta normalización del antigitanismo, que está estrechamente relacionada con el escepticismo generalizado y la sensación de que “las cosas nunca cambiarán” que encontramos entre los encuestados, se consideró particularmente relevante y alarmante, dado el enfoque de este proyecto en la denuncia como una herramienta contra la discriminación. Lo que todas las experiencias discriminatorias “cotidianas” tienen en común, además, es que difícilmente podrían enmarcarse como “crímenes de odio”, y aunque de hecho pueden violar las leyes contra la discriminación, generalmente hay una falta de herramientas y recursos disponibles para tomar medidas contra estos actos.

Basándonos en nuestros hallazgos, identificamos las siguientes prioridades para luchar de manera más efectiva contra el antigitanismo:

- Romper la normalización de las experiencias de discriminación: AGREP tenía como objetivo promover la conciencia entre las personas gitanas y no gitanas de que el antigitanismo siempre es inaceptable.
- Las limitaciones de las denuncias legales: hay poca confianza en su utilidad, poco conocimiento, pocas herramientas prácticas y muchas malas experiencias al denunciar. Esto muestra a la vez que las rutinas para informar y denunciar deben mejorarse y ser más accesibles para todos, y que es necesario trabajar más profundamente para prevenir y abordar las actitudes y comportamientos discriminatorios.
- Desarrollar el potencial de la “denuncia social” a través de las redes sociales y de los principales medios de comunicación.
- Promover narrativas alternativas: en este ámbito, en particular, el sistema educativo y los medios de comunicación principales se pueden considerar centrales.

Estas prioridades, a su vez, han sido importantes para la formulación de una serie de recomendaciones políticas sobre cómo combatir el antigitanismo de manera más eficaz, basadas en los hallazgos del proyecto AGREP.

Recomendaciones políticas para luchar contra el antigitanismo cotidiano en Cataluña/España

1. HACER MÁS ACCESIBLES LAS DENUNCIAS SOBRE DISCRIMINACIÓN.

La denuncia de la discriminación debe ser más accesible. En Barcelona existe la OND (Oficina para la no discriminación), pero los habitantes de otros municipios no pueden denunciar allí a menos que la discriminación haya tenido lugar en Barcelona. Algunos municipios pueden apoyar tales acciones y facilitar, por ejemplo, apoyo legal o psicológico para las víctimas de discriminación, mientras que otros pueden no hacerlo. Esto genera un alto grado de arbitrariedad en cuanto a quién puede denunciar y qué apoyo está disponible. Además, parecen necesarias acciones específicas para tener en cuenta el hecho de que la policía (y otro personal de seguridad) se encuentra entre los actores por los que los participantes gitanos del proyecto experimentan más discriminación. Si las víctimas quieren actuar contra la discriminación (y no pueden acudir a la OND, como es el caso de algunos de los barrios objetivo), deben denunciar a la policía, incluso si ha sido por la policía que han sido discriminadas. Estas rutinas parecen necesitar una revisión para garantizar los derechos de todos los ciudadanos a un trato justo e igualitario.

2. INTEGRACIÓN DEL ANTIRRACISMO Y LA ANTIDISCRIMINACIÓN EN LOS PROGRAMAS DE FORMACIÓN PARA DOCENTES, POLICÍAS, PERSONAL DE SALUD Y OTROS EMPLEADOS PÚBLICOS.

La denuncia de la discriminación y el antigitanismo es necesaria pero insuficiente. Debe complementarse con amplias acciones de sensibilización y formación dirigidas a las instituciones públicas, en particular al sistema educativo y a las fuerzas de policía. En la actualidad, hay una falta de implementación del antirracismo en los programas de formación para futuros maestros de escuela y policías, por ejemplo (a pesar del enfoque político explícitamente intercultural en Cataluña, que resuena, por ejemplo, en los currículos escolares generales). El hecho de que en la mayoría de los casos la discriminación sea más o menos indirecta y difícilmente constituya un delito que pueda ser denunciado, se suma al desafío y, al mismo tiempo, respalda la conclusión de que acciones amplias y enfocadas en la educación y la formación son un complemento necesario para la denuncia formal del antigitanismo.

Antigitanisme quotidià: diagnòstic i vies per a combatre-ho

Introducció: objectius i metodologia del projecte AGREP

El projecte de recerca-acció AGREP (Programa d'Acció per a la Denúncia Efectiva de l'antigitanisme i la Discriminació), que es va desenvolupar entre abril de 2020 i març de 2022, tenia com a objectiu millorar el coneixement sobre les formes de discriminació que afecten les persones gitanes² en l'àrea de Barcelona, i desenvolupar eines eficaces per a facilitar la denúncia i intensificar la lluita contra l'antigitanisme. El projecte es va justificar pel reconeixement, basat tant en una extensa recerca com en l'experiència pràctica i el coneixement dels partners, que la discriminació contra les persones de les comunitats gitanes està molt estesa a Barcelona (com en altres parts d'Espanya i Europa), encara que hi ha alts nivells de infradenúncia. Aquesta discriminació dificulta les oportunitats de les persones gitanes per a, per exemple, accedir a ocupació o habitatge, complir projectes educatius o fins i tot evitar ser assetjades i insultades en espais públics. Amb el projecte AGREP, la nostra finalitat era contribuir a un enfocament discursiu sobre l'antigitanisme com a productor d'un "desavantatge gitano" i de desigualtats, ampliant encara més el nostre coneixement del que és i el que genera.

A més, el projecte AGREP pretenia reforçar la lluita contra l'antigitanisme a través de la formació d'agents antidiscriminació gitanos en deu barris de l'àrea de Barcelona amb una presència important de la comunitat gitana, i el desenvolupament d'una app per a facilitar la denúncia de discriminació contra persones gitanes. Aquests deu districtes o barris urbans són: Hostafrancs, Zona Franca, Nou Barris, Bon Pastor, Gràcia, La Mina, Sant Adrià de Besòs, Sant Roc, El Gornal i la ciutat de Mataró. En cadascun d'aquests llocs, es va capacitar a dos agents gitanos d'antidiscriminació, un home i una dona. A continuació, aquests agents van organitzar quatre tallers entre els habitants gitanos de cadascun dels llocs (per un total de 40), consistents en la formació i sensibilització sobre què és l'antigitanisme, quines lleis i recursos existeixen contra la discriminació, i com utilitzar l'app Dikhat!. A més, es va organitzar un taller sobre antigitanisme institucional amb representants dels Mossos d'Esquadra, l'Agència Catalana de Salut Pública, el Departament d'Educació de Catalunya, el Departament de Treball, Assumptes Socials i Famílies de Catalunya i l'Ajuntament de Sant Adrià de Besòs. La intenció era promoure

² Hem decidit utilitzar aquest terme per a les comunitats romaneses, malgrat el seu ús sovint estigmatitzant i despectiu per part de persones no romaneses, ja que és el terme preferit per la majoria de les persones gitanes en el projecte, i en general, en el context espanyol i català, continua sent el terme més establert.

una major consciència en aquestes institucions sobre el risc de reproduir actituds i pràctiques discriminatòries.

Les dades en els quals es basa aquest document es van generar a través de les següents activitats:

- 60 entrevistes en profunditat a dones (30) i homes (30) que s'autodefineixen com a gitanos/as
- 14 sessions de grups de discussió (inclosa la formació d'agents gitanos/as i institucionals)
- 40 tallers/sessions de sensibilització amb habitants gitanos/as en els deu barris
- 52 informes de queixes d'antigitanisme recopilats a través de l'aplicació Dikhat!

Definició de l'antigitanisme en el projecte AGREP

Definim com “antigitanisme” les formes específiques de racisme i discriminació, amb arrels històriques, que afecten les persones gitanes pel fet de ser identificades com a gitanes (Cortesa i End, 2019). Aquest antigitanisme sembla consistir en una barreja de racisme i aporofòbia (por o rebuig als pobres; vegeu Cortina, 2017), i constituir tant la causa com la conseqüència de les situacions de marginació social i segregació urbana en les quals ja viuen moltes persones gitanes, i que reforcen encara més les actituds negatives cap a ells (Hellgren i Gabrielli, 2021a i 2021b; Cortès i End, 2019; Agüero Fernández, 2020). L'antigitanisme profundament arrelat en la societat majoritària s'ha interioritzat amb el temps de manera profunda entre el poble gitano, transmès d'una generació a una altra. Per això, corre el risc de ser normalitzat i no reconegut com a discriminació, ni per part de les persones exposades a això, ni per part de la societat. Aquesta realitat es relaciona amb als baixos nivells de denúncia entre el poble gitano i, sovint, es tradueix en desconfiança cap a les institucions públiques i els agents de policia. Les experiències prèvies de discriminació i humiliació redueixen la confiança dels gitanos feia “el sistema” i la seva disposició, per exemple, a denunciar un incident a la policia. Aquesta és la idea d'antigitanisme en la qual es va basar el projecte AGREP i que es va confirmar constantment al llarg de la seva durada.

Una part central del projecte AGREP ha consistit a analitzar les experiències quotidianes d'antigitanisme d'homes i dones gitanes per a desenvolupar la nostra comprensió conceptual del que és l'antigitanisme, quins efectes genera per a les persones afectades per ell, així com per a la societat en el seu conjunt, i com pot ser diferent d'altres formes de racisme i discriminació. En aquest context, és important esmentar que no ens hem centrat en els delictes d'odi o els actes de violència contra les persones gitanes, ja que tals expressions extremes d'antigitanisme són rares. Entre els 60 participants del projecte, només una persona havia experimentat violència quan un veí va agredir físicament als seus fills al pati d'esbarjo. Això va donar lloc a un informe policial i un judici (en el qual aquesta persona va tornar a experimentar vexacions i antigitanisme, ja que els policies i advocats implicats van oferir protecció a l'agressor i van advertir sobre “risc de represàlies” per part dels “gitanos”). No obstant això, l'agressió no va ser catalogada com un crim d'odi, pel fet que no es va demostrar que tingués motius racials. A més, l'antigitanisme encara no és una categoria protegida formalment reconeguda i, per tant, no està legalment

classificada com a delictes d'odi a Espanya.

Més enllà dels rars i explícits episodis de delictes d'odi i de violència, existeix un discurs d'odi (particularment en internet) al qual gairebé tots els participants han estat exposats i l'abast total dels quals és impossible de comprendre. El discurs d'odi en les xarxes socials i en altres llocs se suma a les experiències dels participants gitanos d'un antigitanisme quotidià que impacta les seves vides dia rere dia, any rere any, al llarg de la seva trajectòria vital en un ampli ventall de situacions. En la següent secció, utilitzarem les transcripcions de les nostres entrevistes, dels informes de dades rebudes a través de l'aplicació Dikhat! i dels tallers i sessions de grups de discussió, per a il·lustrar encara més les expressions de l'antigitanisme quotidià i les limitacions (i el potencial) dels informes i les denúncies com a eines eficaces en la lluita contra la discriminació i l'exclusió del poble gitano.

Resultats: experiències i conseqüències de l'antigitanisme quotidià

L'anàlisi de dades qualitatives que duem a terme mostra que les experiències d'antigitanisme són centrals en la vida dels nostres entrevistats, afectant fortament la seva relació amb la societat majoritària no gitana i, en última instància, el seu accés a la igualtat de tracte com a ciutadans en relació amb el treball, l'educació, la vida pública. Espais públics, consum, entre altres. 57 dels 60 entrevistats van expressar que experimenten el racisme i la discriminació en la seva vida quotidiana, la majoria d'ells de manera freqüent, fins i tot diària, mentre que els altres tres l'experimenten ocasionalment (sobretot en sortir dels seus propis barris, on són coneguts). Aquesta imatge es va confirmar al llarg de les sessions de grups de discussió i dels tallers, així com a través dels informes de dades recollides a través de l'app.

Quant a les conseqüències, l'experiència de ser menyspreat, insultat i qüestionat crea limitacions amb greus efectes no sols per al sentiment de pertinença i l'autoestima, sinó també per a la qualitat de vida i oportunitats reals. Els testimoniatges dels participants sobre la discriminació que van experimentar en relació amb la seva identificació com a persones gitanes, cobreixen una àmplia gamma de situacions quotidianes, encara que algunes són més comunes que unes altres. Com explica una de les nostres entrevistades: "Sempre em diuen 'ai, però no sembles gitana' com si fos una floreta, sense entendre que en realitat és un insult" (dona gitana, entrevista ANEU D2). Ser identificat com a "gitano" es tradueix en una varietat de suposicions i reaccions entre els no-gitanos, que nostres enquestats defineixen en gran manera en termes de por (s'espera que siguin perillosos i venjatius); disgust (s'espera que els gitanos siguin bruts i desordenats); desconfiança (s'espera que siguin de poca confiança, lladres i tramposos), o una mescla de paternalisme i menyspreu (se suposa que depenguin de les ajudes socials, que manquin d'ambicions i d'ètica laboral, que siguin analfabets i incapaços d'educar als seus fills). Aquests prejudicis i expectatives negatives sobre les persones gitanes defineixen en gran manera les seves experiències quotidianes i, en última instància, afecten en un grau considerable tota la seva vida: veure's obligat a bregar amb l'antigitanisme, sovint a diàriament, és un component inevitable de la vida quotidiana per a la gran majoria dels nostres enquestats. En suma, els nombrosos i molt negatius prejudicis sobre les persones gitanes plantegen clarament barreres tangibles que dificulten o limiten la seva inclusió social. Aquest patró destructiu es veu intensificat pel fet que molt poques persones d'origen gitano aconsegueixen posicions influents en la societat o són presents i visibles com, per exemple, entre els mestres i professors d'escola, o en la policia.

D'acord amb les experiències dels participants del nostre projecte, l'antigitanisme típicament ocorre en diferents contextos: 1) supermercats, botigues i centres comercials; 2) restauració i oci; 3) espai públic (carrers, places, parcs); 4) barris; 5) llocs de treball i accés a l'ocupació; 6) escoles; 7) relacions amb la policia. Les següents cites són il·lustratives d'aquestes experiències:

“Vaig anar a un centre comercial amb la meva néta i el guàrdia de seguretat estava darrere nostre tot el temps. I saps com ho vaig prendre? Com que ja hi estem molt acostumats, ho vaig prendre com... la meva néta em va preguntar “per què aquest senyor ens segueix tot el temps” i li vaig dir “per protegir-nos, mira quines assegurances estem, ningú no va per robar-nos ara”. Perquè no us vull inculcar que per això ens persegueixen.” *Dona gitana, ID E6*

“A l'escola, recordo que estàvem llegint un conte quan jo era nena i la gitana era una feiticeira... i els nens que no eren gitans deien, 'ai, la feiticeira, la dolenta, la gitana' i això era què és l'únic que deien dels gitans a l'escola.” *Dona gitana, ID C3*

“En una feina que jo tenia érem tres gitans, i mai no havíem tingut cap problema però mai ens convidaven a les festes i reunions que feien, i era un col·legi. Fins i tot vaig dir al director: 'si no ens convides, mai no serem com tu perquè no ens deixes'” *Home gitano, ID A4*

“La meva sogra no em volia ser gitana. Quan em vaig quedar embarassada, va dir davant de tots els amics i familiars, que 'aleshores tindrem un nét lladre'... i després va començar a demanar roba de segona mà per tot arreu, mentre que per a la seva altra futura néta li comprava de tot nou a El Corte Inglés”. *Dona gitana, ID C5*

“A l'hora de buscar feina... Jo vaig venir de l'[agència de desocupació] per aplicar a les vacants, però quan em van veure amb aquesta cara de gitana em van dir 'disculpa, tu ets gitana?' I jo, 'sí'. 'Oh, ho sento, però no hi ha vacants'. *Dona gitana, ID H6*

“Només l'altre dia, quan vaig tornar de la feina a la nit, anava amb patinet elèctric. I els Mossos em van parar al carrer i volien veure els papers del patinet, o m'ho treien! Van donar per fet que m'ho havia robat i al final, per sort, jo tenia la factura electrònica encara al mòbil...” *Home gitano, ID C1*

També hi ha diversos exemples d'homes i dones gitanes que van reaccionar davant la discriminació telefonant a la policia:

“Sí que vaig denunciar que em van discriminar al supermercat, em van seguir i només em van obligar a mi a mostrar la meva bossa. Vaig trucar a la policia i els vaig dir el que va passar. I va venir la policia, i van defensar el personal del supermercat. Em van dir 'però si no t'agrada com et tracten aquí, per què no te'n vas a un altre supermercat?'” *Dona gitana, ID C4*

“Hem anat a la policia [a denunciar discriminació] i van riure de nosaltres. Tenien aquesta actitud com 'estàs fumant o què, realment, parles de debò?' No podien entendre el que estàvem fent allà”. *Dona gitana, ID C2*

En general, aquestes experiències ajuden a comprendre per què les persones gitanes poden ser poc inclinades a denunciar la discriminació i esperen que es burlin d'ells o assequin que la policia prefereix posar-se del costat del perpetrador, en cas que el facin.

Nota sobre la dimensió de gènere i l'“estigma gitano”

L'anàlisi des d'una perspectiva de gènere de les entrevistes i de les sessions de grups de discussió ens porta a la conclusió que, a més de les diferències de gènere respecte a on ocorre la discriminació (les dones enquestades dominen entre els qui experimenten discriminació amb major freqüència en els supermercats, mentre que els homes enquestats tendeixen a ser parats per la policia més sovint), la percepció general i predominant entre els enquestats masculins i femenins és que és el prejudici sobre el seu origen ètnic el que causa la seva estigmatització, afectant homes i dones romanís de manera similar. Per exemple, trobem que encara que els prejudicis cap als estudiants gitanos, dones i homes, respectivament, poden variar segons el gènere, els efectes semblen ser semblats en termes de menor motivació per a estudiar i, en el pitjor dels casos, abandó escolar.

Les conseqüències a escala personal de les experiències de racisme i discriminació pel fet de ser gitano, que es repeteixen des de la primera infància, a les quals es refereixen els nostres enquestats, són moltes i a diferents nivells, encara que el bàsic és el sentiment de ser sempre no volgut, no benvingut, l'últim de la fila, un ciutadà de segona classe. Això es tradueix en una baixa autoestima i en l'expectativa de ser discriminats, la qual cosa segons molts dels entrevistats és típic entre les persones gitanes. Aquesta expectativa interioritzada de ser maltractats es transmet de generació en generació i tendeix a ser normalitzar-la. Aquesta normalització de l'antigitanisme, que està estretament relacionada amb l'escepticisme generalitzat i la sensació que “les coses mai canviaran” que trobem entre els enquestats, es va considerar particularment rellevant i alarmant, donat l'enfocament d'aquest projecte en la denúncia com una eina contra la discriminació. El que totes les experiències discriminatòries “quotidianes” tenen en comú, a més, és que difícilment podrien emmarcar-se com a “crims d'odi”, i encara que de fet poden violar les lleis contra la discriminació, generalment hi ha una falta d'eines i recursos disponibles per a prendre mesures contra aquests actes.

Basant-nos en les nostres troballes, identifiquem les següents prioritats per a lluitar de manera més efectiva contra l'antigitanisme:

- Trencar la normalització de les experiències de discriminació: AGREP tenia com a objectiu promoure la consciència entre les persones gitanes i no gitanes que l'antigitanisme sempre és inacceptable.
- Les limitacions de les denúncies legals: hi ha poca confiança en la seva utilitat, poc coneixement, poques eines pràctiques i moltes males experiències en denunciar. Això mostra alhora que les rutines per a informar i denunciar han de millorar-se i ser més accessibles per a tots, i que és necessari treballar més profundament per a prevenir i abordar les actituds i comportaments discriminatoris.
- Desenvolupar el potencial de la “denúncia social” a través de les xarxes socials i dels principals mitjans de comunicació.
- Promoure narratives alternatives: en aquest àmbit, en particular, el sistema educatiu i els mitjans de comunicació principals es poden considerar centrals.

Aquestes prioritats, al seu torn, han estat importants per a la formulació d'una sèrie de recomanacions polítiques sobre com combatre l'antigitanisme de manera més eficaç, basades en les troballes del projecte AGREP.

Recomanacions polítiques per a lluitar contra l'antigitanisme quotidià a Catalunya/Espanya

1. FER MÉS ACCESSIBLES LES DENÚNCIES SOBRE DISCRIMINACIÓ.

La denúncia de la discriminació ha de ser més accessible. A Barcelona existeix la OND (Oficina per a la no discriminació), però els habitants d'altres municipis no poden denunciar allí tret que la discriminació hagi tingut lloc a Barcelona. Alguns municipis poden secundar tals accions i facilitar, per exemple, suport legal o psicològic per a les víctimes de discriminació, mentre que uns altres poden no fer-ho. Això genera un alt grau d'arbitrarietat quant a qui pot denunciar i quin suport està disponible. A més, semblen necessàries accions específiques per a tenir en compte el fet que la policia (i altre personal de seguretat) es troba entre els actors pels quals els participants gitanos del projecte experimenten més discriminació. Si les víctimes volen actuar contra la discriminació (i no poden acudir a la OND, com és el cas d'alguns dels barris objectiu), han de denunciar a la policia, tot i haver sigut discriminats per la policia. Aquestes rutines semblen necessitar una revisió per a garantir els drets de tots els ciutadans a un tracte just i igualitari.

2. INTEGRACIÓ DE L'ANTIRACISME I L'ANTIDISCRIMINACIÓ EN ELS PROGRAMES DE FORMACIÓ PER A DOCENTS, POLICIES, PERSONAL DE SALUT I ALTRES EMPLEATS PÚBLICS.

La denúncia de la discriminació i l'antigitanisme és necessària però insuficient. Ha de complementar-se amb àmplies accions de sensibilització i formació dirigides a les institucions públiques, en particular al sistema educatiu i a les forces de policia. En l'actualitat, hi ha una falta d'implementació de l'antiracisme en els programes de formació per a futurs mestres d'escola i policies, per exemple (malgrat l'enfocament polític explícitament intercultural a Catalunya, que ressona, per exemple, en els plans d'estudis escolars generals). El fet que en la majoria dels casos la discriminació sigui més o menys indirecta i difícilment constitueixi un delictes que pugui ser denunciat, se suma al desafiament i, al mateix temps, recolza la conclusió que accions àmplies i enfocades en l'educació i la formació són un complement necessari per a la denúncia formal de l'antigitanisme.

References/ Referencias/ Referències

Agüero Fernández, Silvia. 2020. Informe Sobre la Situación del Pueblo Gitano en España. Pretendemos Gitanizar el Mundo/Plataforma Ciudadana Rosa Cortés por la Memoria Gitana/Camelamos. Available online: https://arainfo.org/wordpress/wp-content/uploads/2020/04/Informe-situaci%C3%B3n-Pueblo-Gitano.Final_.pdf

Cortés Gómez, Ismael, and Markus End, eds. 2019. Dimensions of Antigypsyism in Europe. Brussels: ENAR.

Cortina Orts, Adela. 2017. Aporofobia, el Rechazo al Pobre. Un Desafío para la Sociedad Democrática. Barcelona: Paidós.

Hellgren, Z. and L. Gabrielli (2021a) Racialization and Aporophobia: Intersecting Discriminations in the Experiences of Non-Western Migrants and Spanish Roma. *Social Sciences*, 10(5). <https://doi.org/10.3390/socsci10050163>

Hellgren, Zenia and Lorenzo Gabrielli (2021b). The Dual Expectations Gap. Divergent Perspectives on the Educational Aspirations of Spanish Roma Families. *Journal of Intercultural Studies*, <https://doi.org/10.1080/07256868.2021.1883569>